



Naslovnica: *Samec firenske volnarke (Anthidium florentinum).*

Foto: Andrej Gogala.

Proteus

Izbaja od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Polona Sušnik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavce

dr. Petra Draskovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2020.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde - Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež - Bogataj

prof. dr. Tamara Lah - Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 1.600 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,32 EUR, za upokojence 3,55 EUR, za dijake in študente 3,36 EUR.

Celoletna naročnina je 43,20 EUR, za upokojence 35,50 EUR, za študente 33,60 EUR. 5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Vsi objavljeni prispevki so recenzirani.

Proteus (tiskana izdaja) ISSN 0033-1805

Proteus (spletna izdaja) ISSN 2630-4147

Uvodnik

Snemanje pregrinjal samoumevnosti

Naša velika hiša je imela v petdesetih letih veliko igrišče, na katerem smo otroci neizmerno uživali. občutek brezmejne svobode pa ni trajal prav dolgo, kmalu so se začela namreč leta šolanja, z njim pa naloge in učenje po učnih »načrtih«. Izvajalci »načrtov« - učitelji - so nas začeli »uriti« - tako so nam pravili - za »življenje«. Toda to »življenje« nikoli več ne bo »praznik na igrišču«. Izobraževalni sistem nas bo »prisilil«, da se bomo izurili za poklic, ki ga bomo »moralni« opravljati vse življenje, če bomo hoteli živeti. Zna biti pa še huje, na univerzi ste se lahko »izurili« za fizika, ker pa za vas na »trgu« takih delovnih mest ni prav na pretek, boste prisiljeni - če boste imeli »srečo« - sprejeti tudi delo natakarja. Zadeva pa je še bolj zagatna: univerze so vse pogostje začele kar same izobraževati za »trg delovne sile«. Po svetu celo ukinjajo humanistične in umetniške oddelke: z njihovimi diplomanti »trg« nima kaj početi. Kar na »trgu« ne prinaša denarja, je obsojeno na »izumrtje« (živalske in rastlinske vrste že izumirajo ...). V tržnem sistemu celo tudi velika znanstvena odkritja »izumirajo«. Britanski teoretični fizik Peter Higgs (1929-), ki je leta 1964 napovedal obstoj Higgsovih bozonov in za to odkritje leta 2013 prejel Nobelovo nagrado za

fiziko, je v *Guardianu* resno podvomil, da bi taki dosežki v današnji akademski kulturi, v kateri se od akademikov pričakuje, da ves čas objavljajo članke (v tržnih, izredno dobičkonosnih znanstvenih revijah), sploh bili mogoči: »Teško si je predstavljati, kako bi v današnjem ozračju sploh lahko imel dovolj časa in miru, da bi lahko storil tisto, kar sem storil leta 1964.« Marsikoga je danes celo sram samo pomisliti na to, da bi uresničeval svoja najpristnejše želje in hrepenenja - preprosto povedano, da bi uresničeval samega sebe. Ljudje so se spriznili, da to ni mogoče in se tudi ne spodobi ...

Vendar sta Karl Marx in Friedrich Engels že leta 1846 v *Nemški ideologiji* (besedilo je v slovenskem prevodu izšlo leta 1971 v njunih *Izbranih delih*) samoumevnost opisane temne usode človekovega dela v kapitalizmu brezobzirno demistificirala:

»In končno nam delitev dela takoj daje prvi primer, da, dokler so ljudje v samorasli družbi [samorasla družba je prevod Marxovega in Engelsovega nemškega izraza die naturwüchsige Gesellschaft, pomeni pa družbo, ki jo ljudje sprejemajo kot nekaj samoumevnega, je torej ne mislijo niti ne spreminjajo; opomba je moja], dokler torej eksistira razkol med posebnim in skupnim interesom, dokler torej (delo) dejavnost ni razdeljena prostovoljno, temveč samoraslo [o

delitvi dela se ljudje ne sprašujejo, jo imajo za nekaj samoumevnega in jo kot tako tudi brez premisleka sprejemajo; opomba je moja], postaja človekovo lastno dejanje njemu tuja, zoperstavljen moč, ki ga podjarmlja, namesto da bi jo on obvladoval. Brž ko namreč delo začne biti razdeljeno, ima vsakdo določeni izključni krog dejavnosti, ki mu je vsiljen, iz katere ven ne more; je lovec, ribič ali pastir – ali kritični kritik – in mora to ostati, če noče izgubiti sredstev za življenje – [...]

Toda Marx in Engels se nista zadovoljila le s kritikom, prepričana sta namreč bila, da je človekovo življenje lahko tudi zares čisto drugačno. Kako presunljivo in v kapitalizmu popolnoma nepredstavljivo drugačno lahko je življenje, kaže neposredno nadaljevanje navedka:

»[...] medtem ko v komunistični družbi, kjer ni, da bi vsakdo imel izključni krog dejavnosti, marveč se lahko izobrazijo v vsaki poljubni panogi, uravnava družba občo produkcijo in mi ravno s tem omogoča, da danes delam to, jutri ono, da zjutraj lovim, popoldne ribarim, zvečer redim živino – in po jedi kritiziram –, kot mi pač prija, ne da bi kdaj postal lovec, ribič, pastir – ali kritik.«

Rastko Močnik je navedeni navedek v najinem dopisovanju komentiral z besedami: »Za Marxa specializacija, ki jo vpelje kapitalizem (zaradi povečanja produktivnosti dela), pohabi človeka, saj razvije eno samo sposobnost, druge pa zatire. V komunizmu bo človek lahko razmahnil vse svoje sposobnosti – lahko bo razvil svoje sposobnosti, ki so jih razredni sistemi zatirali.« Veliko vprašanje pa ostaja, kaj sta mislila Marx in Engels na koncu navedka (v ležečem tisku): [...] [V] komunistični družbi [...] danes delam to, jutri ono, [...] zjutraj lovim, popoldne ribarim, zvečer redim živino – in po jedi kritiziram –, kot mi pač prija, *ne da bi kdaj postal lovec, ribič, pastir – ali kritik.*« Ali to pomeni, da bo človek svoje sposobnosti v komunistični družbi lahko uresničeval, ne da bi »imel poklica«? Dokler ne bomo premislili, zakaj danes, v kapitalizmu, »moramo« imeti poklice, Marxove in Engelsove trditve ne bomo razumeli. Odgovor bomo poiskali v besedilu *Ideologija in ideološki aparati države*, ki ga je leta 1970 objavil francoski marksistični filozof Louis Althusser (1918-1990) (v slovenskem prevodu ga lahko preberemo v njegovih *Izbranih spisih*, ki so izšli leta 2000). Althusserjev razmislek gre na kratko takole.

Delovna sila mora biti »kompetentna«, se pravi, sposobna, da jo lahko »uporabimo« v proizvodnji. V povsod prisotnem kapitalističnem proizvodnem sistemu mora biti delovna sila različno usposobljena; »pač po zahtevah družbeno-tehnične delitve dela z vsemi njenimi ‚delovnimi mesti‘ in ‚zaposlitvami‘. Če se je v suženjstvu in tlačanstvu delovna sila usposabljala, »priučevala« kar »ob delu«, to v

kapitalizmu ni bilo več mogoče: nastal je orjaški kapitalistični izobraževalni sistem. V šoli se naučimo »brati, pisati, računati – se pravi, naučimo se nekaj tehnik, pa še marsičesa drugega, vštveši prvine [...] ‚znanstvene‘ ali ‚humanistične kulture‘, prvine, ki so neposredno uporabne na raznih delovnih mestih v produkciji (en način usposabljanja za delavce, drugi za tehnike, tretji za inženirje, spet drugačen za višje uslužbenke itn.). Naučimo se torej ‚spretnosti‘,« v visokošolskem bolonjskem sistemu pa množico tako imenovanih »kompetenc«. Izobraževanje je tako podrejeno trgu delovne sile.

»Toda poleg teh tehnik in teh spoznanj in tudi hkrati z njimi se v šoli naučimo še ‚pravil‘ lepega vedenja, se pravi, ‚pravil‘ ustreznega ravnanja [...]: ‚pravil morale, ‚pravil državljanske zavesti in poklicne vesti – ali, naravnost povedano, ‚pravil pokorščine družbeno-tehnične delitvi dela in konec koncev ‚pravil ureditve, ki jo vzdržuje razredno gospostvo.« V znanstvenem jeziku, »reprodukcija delovne sile ne zahteva samo reprodukcije njene usposobljenosti, pač pa hkrati tudi reprodukcijo njenega podrejanja pravilom veljavnega reda«, z drugimi besedami, vladajoči ideologiji. To je seveda kapitalizem. Izobraževanje kot ideološki aparat države pri tem opravlja, kot vidimo, neprecenljivo in najpomembnejšo vlogo. Althusser to vlogo opiše tudi takole: »In prav priučevanje nekaterih spretnosti, ovitih v množično vtepanje ideologije vladajočega razreda, v veliki meri reproducira *produksijska razmerja* kapitalistične družbene formacije, se pravi odnose izkoriščancev do izkoriščevalcev in izkoriščevalcev do izkoriščancev. Mehanizme, ki proizvajajo ta za kapitalistično ureditev življenjsko pomembni rezultat, seveda prekriva in prikriva vsesplošna ideologija o šoli, saj je to ena izmed bistvenih oblik vladajoče meščanske ideologije: ideologija, ki šolo predstavlja za nekaj *neutrnega*, nekaj, kjer ni ideologije [...].« Tudi znanost ljudje še vedno, kljub vedno večjemu številu nasprotnih dokazov, brez premisleka in samoumevno razumeje kot *vrednotno neutralno* dejavnost. Taka ideologija je najnevarnejša in pušča kapitalizem »nedotaknjen«: vrhunski znanstveniki »brez vesti« delajo na primer v oboroževalni industriji, zlati maturanti (tisti, ki najbolje obvladajo ‚spretnosti‘ in ‚kompetence‘) pa v intervjujih kažejo marsikdaj osupljivo nepoznavanje družbene resničnosti. Na tem mestu moram – čeprav nerad – ta uvodnik končati nedokončanega. V naslednji številki ga bom nadaljeval z razmišljanjem ob besedilu *Univerzitetni študijski program*, ki ga je v svojih *Spisih iz humanistike* leta 2009 objavil sociolog Rastko Močnik (1944-).

Tomaž Sajovic